

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ РОБОТИ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДИДАКТОГЕННИХ ЗАХВОРЮВАНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анатолій ТУРЧАК, Галина ПАНЧЕНКО (Кіровоград)

Стаття розкриває особливості підготовки майбутнього учителя фізичної культури до нового напрямку оздоровчої роботи – попередження дидактогенних захворювань учнів початкових класів.

Статья раскрывает особенности подготовки будущего учителя физической культуры к новому направлению оздоровительной работы – предупреждению дидактогенных заболеваний учащихся младших классов.

Ключові слова: професійна готовність, здоров'язберігаюча робота, дидактогенні захворювання, методика У.Бейтса, модель професійної підготовки.

Постановка проблеми. Різке погіршення стану здоров'я учнів загальноосвітніх шкіл спонукає до пошуків шляхів підвищення якості підготовки майбутнього учителя фізичної культури у контексті вибору відповідної освітньої стратегії, напрямів, змісту, форм організації та проведення здоров'язберігаючої роботи у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів.

Інтенсифікація шкільних навчальних навантажень актуалізувала проблему поширення так званих дидактогенних захворювань, тобто тих нозологічних форм, що виникають внаслідок негативного впливу супутніх факторів навчальної праці (тривалі та значні статичні, зорові, нервово-емоційні напруження).

Саме тому, щоб організувати і ефективно проводити здоров'язберігаючу роботу майбутньому учителю фізичної культури необхідні знання відповідних інноваційних технологій, а також уміння і навички щодо їх запровадження у шкільний навчально-виховний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях приділяється належна увага професійній підготовці майбутнього вчителя, зокрема змісту педагогічної освіти (А. Алексюк, С. Гончаренко, М. Гриньова, М. Євтух, І. Зязюн, І. Підласний, В. Радул та інші), вдосконаленню технологій навчання майбутніх вчителів (В. Бондар, О. Мороз, О. Пехота, О. Савченко та інші), оптимізації методів і прийомів професійної підготовки майбутніх фахівців (Д. Кавторадзе, М. Поташник, Т. Яценко та інші); підготовці майбутніх вчителів основ здоров'я та фізичної культури (С. Волошина, М. Гончаренко, С. Гордійчук, В. Єфімова, Г. Жара, В. Заплатинський, Г. Ковальчук, С. Кудін, С. Монастирська, В. Оржеховська, П. Пашинський, В. Пенські, С. Страшко, Н. Субота, С. Сусло та інші); змісту навчання біологічних та медичних аспектів ведення профілактики дидактогенних захворювань (Г. Воскобойнікова, П. Горяня, П. Дюсберг, О. Єжова, І. Кривич, А. Макка, В. Чорненька та інші).

Вивченню різних аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання у вищих у вищих навчальних закладах присвятили свої праці О. В. Демінський [1], Ю. Д. Желєзняк [2], Л. П. Сущенко [3], О. В. Тимошенко [4], Б. М. Шиян [5], Ю. М. Шкребтій [6] та ін.

Водночас аналіз наукових матеріалів та педагогічного досвіду засвідчує, що питання підготовки майбутнього учителя фізичної культури до здоров'язберігаючої роботи за напрямом попередження дидактогенних захворювань як у теоретичному, так і в практичному аспектах досліджено вкрай недостатньо. Зокрема, ґрунтовно не опрацьовані зміст, форми, методи й організаційно-педагогічні умови, які мають бути спрямовані на забезпечення необхідного рівня ефективності і якості професійної підготовки.

Мета статті полягає у розкритті організаційно-методичних основ підготовки майбутнього учителя фізичної культури до здоров'язберігаючої роботи за напрямом попередження дидактогенних захворювань на основі проведення формульовального експерименту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для конкретизації підходів в організації наступного, формульовального етапу роботи з підготовки учителів фізичної культури до попередження дидактогенних захворювань у початковій школі були використані наступні дані проведеної констатувально-дослідної частини педагогічного експерименту:

– зміст та спрямованість навчального процесу майбутнього вчителя фізичної культури не відповідає запитам та вимогам передової педагогічної практики (шкіл сприяння здоров'ю) з організації та проведення ефективної здоров'язберігаючої роботи;

– зміст та організація процесу підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання до професійної діяльності не забезпечує їх готовності до організації та проведення здоров'язберігаючої роботи, зокрема з попередження дидактогенних захворювань учнів початкової школи;

– отримані студентами теоретичні знання з основ здоров'язбереження та оздоровчої роботи з попередження дидактогенних захворювань у початковій школі мають поєднуватися з елементами науково-дослідної та практичної роботи під час проходження педагогічної практики у школі.

Наведені положення були визначальними для головного напрямку дослідно-експериментальної роботи у межах другого, формувального етапу дослідження. Таким чином, він визначався як спрямований організований педагогічний вплив на майбутнього учителя фізичної культури для формування його готовності з проведення принципово нового напрямку здоров'язбереження – попередження дидактогенних захворювань учнів початкової школи.

Звідси, мета формувального етапу дослідно-експериментальної роботи полягала у виявленні та обґрунтуванні педагогічних умов, що забезпечують готовність студентів до оздоровчої роботи з попередження дидактогенних захворювань у дітей 6-9 років. Відповідно до визначеної мети вирішувались наступні завдання:

1. Розробити та експериментально випробувати технологію організації моделі готовності майбутніх учителів фізичної культури до оздоровчої роботи з попередження дидактогенних захворювань у дітей початкової школи.

2. Опрацювати та експериментально випробувати комплекс педагогічних умов для формування готовності студентів до організації і проведення оздоровчого супроводу навчальної праці дітей початкових класів з метою попередження дидактогенних захворювань.

Вихідні положення для розробки методики формувального експерименту включали готовність майбутнього учителя фізичної культури до ефективної роботи з попередження дидактогенних захворювань учнів початкової школи, що визначались наступними основними складовими: особистісний, науково-теоретичний та практичний компоненти.

Враховуючи особливості та специфіку досліджуваного напрямку підготовки студентів факультетів фізичного виховання, психологічний та психофізичний аспекти готовності розглядали як особистісний.

Особистісний компонент готовності включає комплекс особистісних якостей студента, які потрібні йому для проведення даного напрямку фізкультурно-оздоровчої роботи у школі. Це, насамперед, усвідомлення

необхідності у її проведенні, наявність потреби та інтересу до виконання такої роботи, що означає певну сформовану спрямованість фахівця до такої діяльності.

Науково-теоретичний компонент готовності характеризується певним достатнім до вимог передової педагогічної практики рівнем професійно-орієнтованих сучасних знань, необхідних для організації і проведення оздоровчої роботи з попередження, виникнення та розвитку дидактогенних захворювань учнів.

Практичний компонент готовності, який включає володіння як окремим методами, методиками та методичними прийомами, а також засобами «польової» діагностики, моніторингу рівня, кількості, динаміки психосоматичного здоров'я, його підтримання та поліпшення в умовах напруженої навчальної праці учня початкової школи.

Всі зазначені основні компоненти знаходяться у складному взаємозв'язку і взаємодії, що забезпечує зовнішнє функціонування даної системи, визначає рівень професійної готовності майбутнього педагога.

При взаємодії системи професійної готовності з педагогічним процесом розв'язання завдань оздоровчо-тренувального супроводу досягається конкретний результат у вигляді оздоровчого ефекту певних сензитивних періодів до негативного впливу напруженої навчальної праці органів та фізіологічних систем організму учня (опорно-рухової, зорової, центральної нервової та ін.)

Для вирішення поставлених завдань другого етапу дослідження був застосований метод формувального педагогічного експерименту, який проводився на базі факультету фізичного виховання Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка та Інституту фізичної культури Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького у 2009-2010 навчальному році.

Для проведення формувального етапу експерименту у зазначених навчальних закладах IV рівня акредитації були створені експериментальна і контрольна групи.

З метою визначення педагогічних умов формування професійної готовності майбутніх учителів фізичного виховання до оздоровчої роботи з попередження дидактичних захворювань учнів початкової школи була опрацьована наступна схема реалізації дослідної програми. Для експериментальної групи вона включала три наступні етапи:

- перший етап: вивчення спецкурсу, спрямованого на оволодіння сучасними теоретичними знаннями з основ здоров'язбереження з позиції педагогічної валеології за напрямом фізкультурно-оздоровчої роботи з попередження дидактогенних захворювань школярів;

- другий етап: проведення спецсемінару, спрямованого на оволодіння практичними уміньми та навичками організації і

проведення роботи з попередження дидактогенних захворювань за конкретним здоров'язберігаючими методиками оздоровчого тренування;

– третій етап: практична робота студентів з попередження дидактичних захворювань за відповідно відпрацьованими на першому-другому етапах методиками, включаючи дослідження отриманого оздоровчого ефекту, оформленої як результат студентської наукової роботи, проведеної в умовах педагогічної практики на п'ятому курсі.

Таким чином, в експериментальній групі була реалізована трьохетапна модель формування професійної готовності майбутнього учителя фізичної культури до роботи з попередження дидактичних захворювань учнів початкової школи.

Формування професійної готовності студентів контрольної групи до проведення роботи з попередження дидактогенних захворювань відбувалося через наступні три етапи: *перший етап*: теоретичне вивчення навчальних дисциплін «Організація та методика оздоровчої фізичної культури», «Спортивно-масова та фізкультурно-оздоровча робота у школі», «Фізіологічні основи фізичного виховання», «Валеологічні основи виховання школярів», а також спецкурсу «Педагогічна практика у школі»; *другий етап*: засвоєння зазначених теоретичних дисциплін через систему практичних семінарських занять, самостійної роботи студентів; *третій етап*: апробація отриманих знань студентів через організацію та проведення роботи з попередження дидактичних захворювань учнів початкової школи в умовах проходження педагогічної практики на п'ятому курсі.

Особливістю даної трьохступінчатої моделі професійної підготовки студентів є «розсіяність» теоретичних знань зі здоров'язберігаючої роботи, у тому числі з напрямку попередження дидактичних захворювань у молодших школярів, з різних дисциплін педагогічного, медико-біологічного та професійно-орієнтованого блоків робочих навчальних планів.

Характеризуючи педагогічні умови формування і поглиблення знань з основ сучасного здоров'язбереження та напрямку попередження дидактогенних захворювань в експериментальній групі зазначимо, що форма спецкурсу найбільш повно, на нашу думку, відповідає поставленим завданням.

Спецкурс, як одна з форм навчального процесу, вигідно відрізняється від інших тим, що може у концентрованому вигляді оперативно подати студентам найсучаснішу наукову інформацію з проблеми, яка має особливе значення для професійного становлення майбутнього фахівця і потребує нагального розв'язання. Виходячи із зазначеного, спецкурс має відповідати наступним вимогам: бути максимально інформативно насиченим у зв'язку з жорстким лімітом

лекційних годин, а також містити матеріали сучасних досліджень, які відображають різні концепції та погляди (у тому числі й авторські) на шляхи розв'язання проблеми, що розглядається.

Розроблений для вивчення студентами експериментальної групи спецкурс «Фізична культура як бар'єр дидактогенних захворювань» мав інтегруючий характер, оскільки поєднував знання педагогічної валеології, вікової фізіології, офтальмології та психології.

Конструювання спецкурсу було зроблено на основі дидактичного синтезу, що передбачало визначення завдань спецкурсу, коригування його змісту, контроль за ефективністю, уточнення кінцевого результату.

Особливістю змісту спецкурсу була його побудова на проблемно-дискусійній основі, що дозволило активізувати процес навчання, зробити його вільним для висловлювання власних, відмінних від інших, думок, суджень та аргументів.

Тому тема 1. «Вплив напруженої навчальної праці на стан здоров'я учнів початкової школи» і тема 2. «Поняття про дидактогенні захворювання та механізми їх виникнення (етіологія та патогенез)» подавалися у формі проблемних лекцій, де завдання викладача полягало у створенні проблемної ситуації, заснованої на існуючому протиріччі між обсягом та інтенсивністю навчальної праці сучасних школярів та рівнем їх здоров'я. Окреслене глобальне протиріччя, яке притаманно всім відомим національним моделям шкільної освіти, спонукало студентів до пошуку вирішення проблеми, поступово, крок за кроком підводячи їх до перспективних шляхів його розв'язання. У ході цього розв'язання, а у підсумку як результат, студенти набували у процесі співробітництва з викладачем нові необхідні знання. Таким чином, опрацювання даних тем проходило шляхом пошукової, дослідницької діяльності, у процесі якої знайдено пояснення неефективності діючої системи шкільного фізичного виховання, його відірваності та ізольованості від існуючих потреб сучасного навчального процесу. Як наслідок, студенти практично самостійно підійшли до визначення сутності дидактогенних захворювань і основних причин їх виникнення та механізмів розвитку таких «популярних» серед учнів нозологічних форм короткозорості, численних порушень опорно-рухової системи у вигляді кіфотичної чи сколіотичної постави та робочої посадки за партою, шкільних неврозів тощо.

Тема 3. «Оздоровчий тренінг очей при значному зоровому компоненті навчального навантаження» проводилася методом «лекція удвох», який є різновидом проблемного вивчення матеріалу у діалозі двох викладачів. У якості другого викладача був запрошений практикуючий лікар-офтальмолог, який паралельно викладає на курсах з оздоровчо-лікувального зорового тренінгу за методикою У.Бейтса. Такий тандем дозволив студентам зіставляти різні точки зору, зробити свій

вибір, напрацьовуючи цим глибину розуміння піднятих питань. У цілому ж розуміння студентами проблеми дидактогенних захворювань, зокрема шкільної форми короткозорості актуалізується до рівня найболючішого питання сьогодення у сучасному шкільному здоров'язбереженні. У ході лекції діалогічний виклад матеріалу поступово втягував у обговорення студентську аудиторію, стимулював формулювання питань, які давали викладачам уявлення про ступінь опанування ними навчального матеріалу.

Наведення випадків з практики лікування та оздоровчого, коригуючого тренування, які задокументовані у медичних картах, візуалізація зорових вправ за методикою У. Бейтса, апробація цих вправ студентами з наступним автотестуванням за коректурною таблицею О. Орлової, створює незаперечну систему доказів ефективності і дієвості роботи майбутнього вчителя фізичної культури з попередження дидактогенних захворювань зорового аналізатора, що безумовно поглиблює сформованість науково-теоретичного компонента професійної готовності. Крім лекційних годин використовувалась самостійна робота студентів, змістом якої була пошукова робота для обґрунтування власних суджень або заперечення аргументації опонентів.

Самостійна робота студентів експериментальної групи була поєднана з програмою спецсемінару до спецкурсу, що дозволяло послідовно реалізовувати практичний компонент професійної готовності майбутніх фахівців.

Семінарські заняття відносяться до однієї з ефективних форм організації навчально-виховної роботи у вищій школі. У нашому дослідженні спецсемінар розглядався як основний засіб розвитку у студентів експериментальної групи культури наукового мислення, підвищення пізнавальної мотивації, професійне використання теоретичних знань у навчальних умовах, оволодіння мовою відповідної галузі освіти та практичними навичками оперування поняттями і визначеннями.

У відповідності до зазначеного, найбільш адекватним видом нам видався спецсемінар досліджуваного типу. Оскільки семінар – це завжди безпосередній контакт зі студентами, у ході якого мають бути встановлені стосунки, що забезпечують продуктивне педагогічне спілкування, ми намагалися зробити це своєрідною школою спілкування починаючих дослідників з нового напрямку здоров'язбереження учнів – попередження дидактогенних захворювань у початковій школі. При цьому враховувалися такі характерологічні якості, студентів, як комунікативність, впевненість, тривожність. Невпевненим у собі, некомунікабельним студентам спочатку пропонувались полегшені

питання, які давали можливість вдало «включити» студента першим виступом та психологічно пережити відчуття успіху.

В організації занять спецсемінару домінуючим був принцип спільної діяльності. Згідно досліджень спільної навчальної діяльності, процес мислення і засвоєння знань відбувається більш ефективно у тому випадку, коли рішення завдань передбачає колективні зусилля. Саме тому семінарське заняття є ефективним тоді, коли проводиться як заздалегідь підготовлене спільне обговорення висунутих питань кожним учасником семінару. У цьому випадку реалізується спільний пошук відповідей всією експериментальною групою, з'являється можливість розкриття і обґрунтування різних точок зору студентів-дослідників спільної проблеми. Таке проведення занять спецсемінару забезпечувало контроль за засвоєнням знань і розвиток наукового мислення студентів експериментальної групи.

Метою спецсемінару було сприяння поглибленому засвоєнню студентами ключових тем спецкурсу, спонукання їх до самостійної творчої роботи, формування здібності до самоосвіти. Основними завданнями спецсемінару були визначені наступні: максимальне поглиблення теоретичних знань, отриманих на лекціях; формування уміння висловлювати та відстоювати власну точку зору; використання теоретичних знань для пошуку шляхів вирішення практичних завдань, зокрема, при опрацюванні методичних прийомів оздоровчо-прикладного тренінгу; формування навичок самостійної роботи та критичного ставлення до прочитаного. У контексті порівняльного з традиційним змістом та спрямованістю шкільної фізичної культури на сприйняття нових ідей та інноваційних технологій, закладених у змістовному наповненні спецкурсу це надзвичайно важливо; заохочення студентів до проведення наукових досліджень у напрямі попередження виникнення дидактогенних захворювань. Дане завдання розв'язувалося через складання логічних схем, передбачуваних у наступній педагогічній практиці (третьій етап формувального експерименту) наукових пошуків, адекватного добору методів, які дають можливість отримати нову інформацію про об'єкт та предмет дослідження. Особливий інтерес студентів у цьому зв'язку викликала тема діагностики та визначення величини оздоровчого ефекту при застосуванні комплексного оздоровчо-прикладного тренінгу.

Для практичного опанування цієї та інших тем використовувався наступний порядок виконання навчальних завдань. На початку заняття студенти складали теоретичний, допусковий мінімум, а потім проводили дослідження у власній експериментальній групі. Для цього пропонувались науково-практичні завдання наступного зразка: визначити ергографію зорового аналізатора до і після дозованих

навчальних навантажень; визначити загальну працездатність зорового аналізатора; визначити рівень витривалості до статичних навантажень; визначити емоційний рівень та його динаміку у різних навчальних ситуаціях.

Крім того, виконувалися творчі завдання з конструювання окремих елементів та блоків здоров'язберігаючих технологій з дидактогенних захворювань. Наприклад: записати 2-3 вправи для зняття зорової втоми; розробити фрагмент комплексу фізкультхвилинки «Для світлої голови»; розв'язати наступне завдання уроку фізичної культури у початковій школі - сприяти розвитку витривалості розгиначів тулуба.

За підсумками виконання кожного завдання проводилось обговорення та оцінювання з наступним самоаналізом виконаної роботи.

Підготовлені студентами комплекси різної здоров'язберігаючої спрямованості захищались на підсумкових семінарських заняттях та пропонувались для використання при проходженні педагогічної практики. Кращі студентські роботи з відповідним теоретичним обґрунтуванням доповідались на засіданнях наукової студентської проблемної групи, рекомендовувались до участі у студентській науковій конференції «Валеологічна освіта у навчальних закладах України: стан, напрямки й перспективи розвитку», яка в останні роки набула статусу всеукраїнської науково-практичної конференції.

Таким чином, спецсемінар був спрямований не тільки на закріплення теоретичних знань, але й напрацювання науково-практичних навичок дослідницьких пошуків у галузі здоров'язберігаючої діяльності за напрямом попередження дидактогенних захворювань у початковій школі.

Загалом структура спецсемінару та його зміст були спрямовані на ускладнення навчальних завдань, що дозволило поєднати навчальні інтереси студентів з дослідницькою, науково-практичною діяльністю у галузі здоров'язберігаючих технологій у навчальному процесі школи.

Слід відмітити достатньо високий рівень позитивної мотивації студентів до якісної підготовки завдань спецсемінару. Підсумкові атестаційні проекти виконувались згідно висунутих вимог; математично-статистичні розрахунки проведеної тестової частини проекту прискіпливо перевірялися, а тестова частина доповідей обговорювалася за участю кращих студентів.

Після виконання програми спецсемінару були сформульовані і погоджені з методистами з фаху завдання на проходження педагогічної практики студентів експериментальної групи, що, на нашу думку, органічно пов'язувало другий та третій етапи дослідно-експериментальної роботи з формування професійної готовності майбутнього учителя фізичної культури до проведення

здоров'язберігаючої діяльності за напрямом попередження дидактогенних захворювань у початковій школі.

Висновки. Таким чином, запропонована трьохкомпонентна модель концентрованого формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з попередження дидактогенних захворювань учнів початкової школи виглядає більш перспективно, ніж традиційне, «розсіяне» навчання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Демінський О. Ц. Буття фізичної культури. – Донецьк: Донбас, 1997. – 228 с.
2. Железняк Ю. Д. Педагогическое физкультурно-спортивное совершенствование. – М.: Академия, 2002. – 384 с.
3. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах [Текст]: автореф. дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Вид-во АПН України. – К.: 2003. – 45 с.
4. Тимошенко О. В. Теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури: монографія / Олексій Валерійович Тимошенко. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – 420 с.
5. Шиян Б. М. Теоретико-методичні основи підготовки вчителів фізичного виховання в педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Шиян Богдан Михайлович ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1997. – 50 с.
6. Шкребтій Ю. М. Стан та напрямки удосконалення системи підготовки кадрів для фізичного виховання і спорту // Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції / За ред. В. І. Завацького, Ю. М. Шкребтія. – Київ-Луцьк: Вежа. – 1996. – С. 3-16.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Турчак Анатолій Леонідович – кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки педагогіки, декан факультету фізичного виховання Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: фізичне виховання учнівської та студентської молоді.

Панченко Галина Іванівна – викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: підготовка майбутніх учителів фізичного виховання.